

Oponentský posudek na diplomovou práci Tomáše Kordy

Hegelova kritika ideologie

Tomáš Korda si ve své práci neklade malé cíle. Vyhláší v politické filozofii návrat k Hegelovi a chce se filozofickou myšlenkou zmocnit století totalitarismu. V práci ovšem předkládá jenom příspěvek k takovému filozofickému snažení, když se zaměřuje na pojem státu. Před soudnou stolicí hegelovského rozumu staví pojem státu v marxistickém podání a pojem státu v podání liberalismu. Oba shledává omezenými, ba falešnými a snaží se ukázat, že právě tyto koncepty jsou teoretickou příčinou století totalitarismu, onoho krátkého století, které lze také označit jako krátké století sovětské. Totalitarismus byl poražen a Korda chce vzít vážně tento historický soud světa a filozoficky jej promyslet a domyslet. Oporu hledá v Hegelově filozofii. Hlavní tezí práce je, že bez návratu k Hegelovi a k jeho spekulativnímu myšlení se tragédie totalitarismu může opakovat, neboť jak marxismus, tak liberalismus, které se chtějí v současnosti teoreticky dostat na koně, tak oba jsou samy naopak teoretickými příčinami totalitarismu. Takové silné teze není snadné doložit, což je i případ Kordovy diplomové práce.

A) Sympatické je, že Korda chce přemýšlet jinak, než je běžné a zavedeno. Běžně to je liberalismus, který v porážce komunismu vidí potvrzení svých konceptů svobody, individualismu a trhu, ale stejně tak běžně reformní socialismus (o něm Korda nemluví), který v porážce komunismu zase vidí potvrzení správnosti svého revizionistického postoje z počátku 20. století, který dal vzniknout sociální demokracii a konceptu sociálního státu. Korda se vrací k Hegelovi, aby takové přístupy mohl odmítnout. Nechává se přitom unést na křídlech filozofické imaginace a hegelovská dialektika negativy mu to umožňuje. Nicméně lze říci, že Korda ve svém výkladu osvědčil schopnost originálního myšlení a značnou intelektuální kreativitu. Předložil řadu pozoruhodných jednotlivých hegelovských interpretací, nejvíce z Fenomenologie ducha, anebo rozbor teoretických sporů v současné politické filozofii, např. o svobodě negativní a pozitivní. Z heuristického hlediska je ale práce poněkud roztěkaná a nedostatečně zasazená ve studiu sekundární literatury. Chybí klasická práce s historicko-filozofickými prameny.

Když chce Korda odčinit antropologický obrat filozofie po Hegelovi, což není jen případ Marxe, tak by měl tento obrat i jeho „důvody“ nejprve vyložit. V diplomní práci by stačilo vzít si třeba epochální knihu od Karla Löwitha *Von Hegel zu Nietzsche*, aby autor lépe viděl, co je ve hře a do čeho se pouští a že svého cíle nemůže dosáhnout jen poukazem na to, že rozvažování (Verstand) je jednostranné, neboť celek věcí a jejich spojitost pouze rozkládá na jednotliviny a nahlíží v této oddělenosti, takže rozvažování má být překonáno spekulativním hegelovským rozumem. Proč by měl být nyní přitažlivý Hegelův metafyzický nárok zmocnit se celku v jeho vztazích? Lekce mladohegelovců je u Kordy zcela zapomenuta. Něco takového oživoval v současnosti s argumentem, že je třeba vzít vážně vítězství světa nad totalitarismem je podivné přání. Na některá filozofická přání dějiny prostě neberou ohled.

Jak návrat k Hegelovi v Kordově podání by měl rozvinout politickou filozofii? Příkladem budiž to, co Korda nazývá imanentní kritika státu. Argumentuje: „...Hegel by nikdy nemohl dojít k závěru poplatnému Marxovi, že tento stát má být odstraněn. Proč odstraňovat stát, proč s vaničkou vylévat i dítě, tedy i to pozitivní na kapitalismu, když tím pozitivním je právě jméno stát, tato pouhá přetvářka, že jsou třídní protiklady smiřovány a že to, co je a co je označováno za stát, se alespoň prostřednictvím svého jména „stát“ vztahuje k podstatě státu, díky čemuž je vůbec možné takový stát kritizovat. Už jen proto není důvod existující stát odstranit, ale spíše překonávat a reformovat, aby více odpovídal své podstatě.“ (s. 71)

Zřejmě je pravda, že je třeba mít nějaký pojem státu, abychom mohli skutečnost státu kritizovat. Souhlasit lze i s tím, že to může být třeba i tak ubohý pojem, že stát je jen formalita a přetvářka. Ačkoli jaká pak je to potom kritika? Ale Kordův závěr, že právě pro tuto „mimimální pozitivitu“ státu

není správné stát zničit, ale je třeba jej reformovat, však z toho nijak nevyplývá. Proč bych nemohl stejně tak oprávněně tvrdit, že takovému mizernému státu je lepší dát ránu z milosti? Korda ale svůj důvod má. Jaký? Zde tedy hegelovský. Existuje podstata státu a stát má ve skutečnosti odpovídat své podstatě, přitom všechny projevy podstaty státu ve skutečnosti, a to i projevy mizerné, je třeba zahrnout jako součásti a momenty pojmu státu, nikoli stát zničit. Odtud Kordova vůdčí teze, že marxismus i liberalismus nepoznávají stát, jak jej mají poznávat, jelikož neuznávají svébytnost státu. Svěbytnost státu? Budiž, ale odkud Korda zná podstatu státu? Obávám se, že jeho poslední argument by byl, že tuto podstatu vyčetl z Hegelovy filozofie. V těchto více než spekulativních úvahách Korda ztrácí i to, co je na Hegelově filozofii státu pronikavého a co mimochodem bylo inspirací mladohegelovců, kteří pokračovali na této cestě. Hegel sice „definoval“ podstatu státu a vskutku chápal jednotlivé konkrétní podoby státu, více či méně mizerné, jako projevy a momenty této podstaty, ale tato podstata byla v jeho podání dějinná a konkrétní (více či méně mizerné) podoby státu byly historicky negovány a nahrazovány jinými historickými podobami. Důležité je, že tato cesta historické negace byla cesta reálných dějin, ve kterých lidé stát negovali třeba se zbraní v ruce. Zahrnutí těchto negací jako pozitivních momentů do podstaty státu v Hegelově filozofii bylo možné až na konci dějin, kdy už se podstata státu vyjevila ve své úplnosti. Byla to tedy Hegelova metafyzická iluze, že žije na konci dějin. Nicméně můžeme ještě pochopit, že mluví o podstatě státu a uvažuje, nakolik historické podoby státu odpovídají jeho podstatě. Ale jak může o takovéto metafyzické podstatě státu mluvit Korda po Gulagu a Osvětimi? Reformismus státu se dá odůvodnit i jinak. Mimochodem Marx právě takové filozofické myšlení označoval za ideologii, které podle podstat poměruje skutečnost a vydává to za čin, neboť vztah skutečnosti a poznání uchopuje vzhůru nohama, jako v camera obscura. Marx tuto kritiku adresoval svým souputníkům mladohegelovcům, ale možná by platila též o Kordově filozofickém pokusu, nakolik chce být praktickou filozofií.

B) Struktura práce vychází z tématu. Nehledě na podivné číslování kapitol v textu po vzoru updatovaných verzí počítačového softwaru, je přehledná a umožňuje logicky utřídit výklad. Autor náležitě cituje a pracuje se sekundární literaturou.

V úvodu jsou vyloženy cíle a záměry práce, jak již o nich byla řeč. Druhá kapitola osvětluje, co znamená návrat k Hegelovi. Třetí kapitola je věnována marxismu, který je shledán jednou teoretickou příčinou totalitarismu. Následující kapitola pak v logice věci pojednává o liberalismu. Chyby obou přístupů spočívají ve špatném pojmu státu. Liberalismus by se mohl cítit vítězem dějin, ale Korda odpovídá trochu mimo-logicky, že liberalismus je na tom „skoro“ stejně jako marxismus, jelikož také on je teoretickou příčinou totalitarismu. To je docela problematická teze. Liberalismus jako příčina totalitarismu a krátkého sovětského století? (viz c3).

V kapitole pak výklad pozvolna přechází k hegelovskému pohledu na stát, tedy ke spekulativnímu pojetí státu. Považuji to trochu za matoucí. Jelikož hegelovský pojem státu by měl být vyložen v samostatné kapitole, jmenovitě části Možnost je lepší než skutečnost, přes Proč poznat skutečnost jako rozumnou, po završující pasáž Jak má být stát poznáván (tedy spekulativně hegelovsky).

Místo závěru v páté kapitole vlastně autor načíná další téma, nikoli pojem státu, ale pojem ideologie. Tento výklad nicméně může sloužit jako závěr, neboť podrobněji objasňuje, jak myšlení, které se pohybuje v předmětném světě rozvažování, může být překonáno spekulativním hegelovským myšlením, což je vlastně též Kordova aspirace v celé práci.

C) Je třeba říci, že Korda osvědčil nejen značnou filozofickou imaginaci, ale také pozoruhodné schopnosti stylistické. Složitě hegelovské koncepty a myšlenky byl schopen vyložit docela srozumitelně. Také gramatické chyby jsou minimální (nejhorší snad na s. 10, kde najdeme „... ztrácet nervi...“

Některé Kordovy argumentace jsou ale docela problematické.

c1) Na s. 11 čteme, že Nietzsche sice přitakává pravému životu přesahujícímu horizont rozvažování, ale podle Kordy je to „život, který se leká smrti.“ Leč u Hegela život, který se leká smrti, je rabské vědomí, neboť to neustálo existenciální výši života tváří v tvář smrti a ustoupilo do sféry obstarávání věcí. Říci toto o Nietzscheově nadčlověku je drzé. Představa, že nadčlověk dává přednost obstarávání věcí před rizikem smrti, je poněkud zvrácená.

c2) Některé formulace působí jako zkratky, byť jsou doprovázeny pozoruhodnými filozofickými úvahami. Například na s. 30 výklad negativní a pozitivní svobody z liberálního hlediska, jež poukazuje na „roz dvojenost“ liberálního pohledu, ústí v tezi: „Tímto pojmem pro celek skutečnosti sjednocující oba dva liberální poznatky je kapitál.“ Chápu, že hegelovec chce překonat oba jednostranné pohledy na svobodu (takový je Hegelův pojem konkrétní svobody). Proč ale Korda z pytle myšlenek vytáhl najednou kapitál? A proč zrovna kapitál by měl být celek skutečnosti? Není zrovna kapitál světem roz dvojení a odcizení? Korda si ale vede svou, nejprve kapitál, pak kapitalismus a nakonec totalitarismus. Přejít od kapitalismu v totalitarismus je zde ovšem jen „hegelovsky pojmový“, řečeno Kordovými slovy: „uskutečnění možnosti vydělené ze skutečnosti.“

c3) Neuspokojivé je Kordovo vysvětlení teze, že liberalismus je příčinou totalitarismu. Třeba na str. 27 můžeme v kostce tuto úvahu najít. Nejprve: „Gulag, Osvětím bychom neměli chápat popperovsky jako důsledek působení Hegelova pojmu totalita, nýbrž naopak – jako důsledek distance od Hegelovy filozofie.“ Když se budeme zajímat, proč za Gulag a Osvětím nemůže Hegel, ale distance od Hegela, tak nám Korda nabídne řadu filozofických úvah o tom, co znamená myslet skutečnost v totalitě, a jaké tragédie nastanou, když podlehneme sklonu rozvažování vidět jen jednotliviny a nevidět les. Což považuji za argumentaci v kruhu. Poté přijde závěr. „Proto Popperem hledaný teoretický původ totalitarismu není tolik v marxismu jako spíše v liberalismu.“ Nemohu si pomoci, ale z předchozího nic takového neplyne. Z toho, že liberalismus nerozumí Hegelovi, ještě nijak neplyne, že je to totalitární myšlení a je teoretickou příčinou Gulagu a Osvětími.

c4) Někdy Korda argumentuje příliš lehkomyšlně. Např. na s. 11 se Korda vyrovnává s Fukuyamou a Huntingtonem v jedné větě, jež ale nedává moc smysl. „Je na čase vykořenit myšlenku, že konec Fukuyamova konce dějin se již udál. Není to záhadná myšlenka ... , neboť stačí nechat vidět to, co bije do očí, totiž pozvolný regres k takzvanému „střetu civilizací.“ Zde není uveden jediný argument, jen poukaz na něco, co je údajně očividné. Závěr je pak spíše aforismus: Fukuyamův konec dějin je Huntingtonův střet civilizací. Proč ale? To je očividné?

Je to lehkomyšlná úvaha hned od začátku, kde je řeč o tom, co je očividné. Korda tvrdí, že budeme-li pozorní, uvidíme přesně totéž, co měl před očima Hegel. Očividným kdysi pro Hegela a nyní pro nás má být „lehkomyšlnost a nuda jako příchod nové éry“. Pro nás možná něco takového ještě nedávno bylo v módě ve filozofii vykládat, a možná toho ozvukem jsou i myšlenky Fukuyamovy, ale v žádném případě to neplatí o tom, co Hegel myslel (viděl?) jako konec dějin. Pro něj to bylo završení, ba vrchol života ducha v plnosti, produktivitě, plodnosti, kráse a pracovitosti atd. Hegel by se nudy štítíl.

c5) Více než problematická je teze na s. 15, že Hegelovo absolutno je „křesťanské“. To nelze vážně říci ani v uvozovkách, přestože spojitosti Hegelovy filozofie a křesťanství existují a jsou předmětem řady vynikajících interpretací. Ale Hegelovo absolutno není křesťanské ani za mák, neboť je to neosobní princip, ať jako rozum, ať jako duch. Copak může být křesťanství bez osobního boha?

Závěrem mohu říci, že práce splňuje všechny požadavky kladené na práci diplomovou a navrhuji klasifikovat ji známkou velmi dobře.